

Regem solemniter excipere. Církevní obřady při cestách českých králů do hornolužických a dolnoslezských měst ve druhé polovině 16. století*

Jan Zdichynec

REGEM SOLEMNITER EXCIPERE. ECCLESIASTICAL CEREMONIES ON THE TRAVELS OF CZECH KINGS TO UPPER LUSATIAN AND LOWER SILESIAN TOWNS IN THE SECOND HALF OF THE 16TH CENTURY

The author presents a sample study of church ceremonies during rulers' visits to the minor Czech Crown Lands in the 16th century. On the basis of ecclesiastical regulations, he describes the ideal course of a ritual, then with support in the sources, which have been relatively poorly utilised by the scholars, he illustrates the practical side of some specific ceremonies, but also their spiritual content.

KEYWORDS:

rulers' visits; 16th century; Jan Leisentritt; Bautzen; Wrocław

Církevní rituály představují tu rovinu panovnických návštěv, zejména slavnostních jezdů a holdovacích cest, kterou dosavadní bádání příliš nezohledňovalo,¹ snad až

* Tato studie vznikla díky podpoře grantu GAČR č. 17-01205S: *Královská Horní Lužice. Panovnická reprezentace — mechanismy vlády — symbolická komunikace 1319/29–1635*.

1 Srov. z nejnovější literatury Harriet RUDOLPH, *Das Reich als Ereignis: Formen und Funktionen der Herrschaftsinszenierung bei Kaisereinzügen (1558–1618)* (Norm und Struktur. Studien zum sozialen Wandel im Mittelalter und früher Neuzeit 38), Köln — Weimar — Wien 2011; stručný úvod Harriet RUDOLPH, „Entrée [festliche, triumphale]“, in: Werner PARAVICINI — Jan HIRSCHBIEGEL — Jörg WETTLAUFER (edd.), *Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Bilder und Begriffe* (Residenzenforschung 15/II, Teilband 1), Ostfildern 2005, s. 318–323; metodologicky podnětně též Jan BRADEMANN, *Autonomie und Herrscherkult: Adventus und Huldigung in Halle (Saale) in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Halle a. d. S. 2006 či Horst NIEDER, *Festzüge im höfischen Herrschaftszeremoniell*, in: Harald Kimpel — Johanna Werkmeister (edd.), *Triumphzüge. Paraden durch Raum und Zeit*, Marburg 2001, s. 162–177. K vizuální stránce jezdů např. Jan Marco SAWILLA — Rudolf SCHLÖGL (edd.), *Medien der Macht und des Entscheidens. Schrift und Druck im politischen Raum der europäischen Vormoderne (14.–17. Jahrhundert)*, Hannover 2014 (The Formation of Europe 5). K jezdům panovníka do měst obecně Petr JOHANEK — Angelika LAMPEN (edd.), *Adventus. Studien zum herrscherlichen Einzug in die Stadt*, Köln — Weimar — Wien 2009, na příkladu Vratislavi za Matyáše Korvína Volker HONEMANN, *Herrscheradventus in städtischer Perspektive: Der Einzug des Königs Matthias Corvinus in Breslau 1469 und seine Darstellung in der Chronik des Peter Eschenloer*, in: Rudolf Sundtrup — Jan R. Veenstra — Anne Bollmann (edd.), *The Mediation of Symbol in Late Medieval and Ear-*

na jejich stránku hudební.² Bylo tomu tak mj. proto, že jim i soudobé prameny věnovaly celkem malou, ba skoro žádnou pozornost. Tyto obřady totiž vycházely, a to nejenom v římskokatolickém kontextu, ze starobylých liturgických pořádků. Ty se právě ve sledovaném období v souvislosti s tridentskými reformami měly v ideálním případě sjednotit v rámci římského pontifikálu a dalších liturgických knih. Přesto je pravděpodobné, že ve skutečnosti se odvíjely církevní obřady při panovnických návštěvách a vjezdech vždy poněkud odlišně (jako ostatně i panovnické korunovace), podle lokálních zvyklostí, podle možností zejména v rovině praktické a logistické, podle množství a postavení přítomných osob, zejména těch, jež kráčely v průvodu panovníka, domácích církevních hodnostářů a kleriků atd. V návaznosti na výzkum Mlady Holé³ a Lenky Bobkové⁴ — děkuji jim za všechny jejich poukazy na prameny i literaturu —, a na základě dosud málo využitých pramenů z badatelsky poměrně méně frekventovaného vratislavského arcidiecézního archivu, státního filiálního archivu v Budyšině a Národní knihovny ve Vídni, ale i pramenů tištěných se zaměřím na církevní obřady spjaté s několika cestami, které čeští králové z rodu Habsburků v době předbělohorské podnikli do vedlejších zemí České koruny.

Pramenů k raně novověkým panovnickým návštěvám existuje na rozdíl od středověku poměrně velké množství, ovšem, jak řečeno, jejich pozornost vůči církevní stránce obřadů není valná. Proto je snad oprávněný omezený záběr mé studie, daný spíše náhodným dochováním (a částečně badatelským štěstím). Zaměřím se de facto pouze na čtyři prameny, jež ovšem ze své povahy nemohou poskytnout celistvý obraz: nelze je jednoduše srovnat, každý text zachycuje totiž něco jiného a trochu jinak. Stranou ponechávám prameny narativní, jak o nich zatím psala zejména Mlada Holá, ani ty však ke sledované problematice církevní stránky vjezdů mnoho neříkají.⁵ Sledovat jsem zatím nemohl např. ani reflexi královských vjezdů v hornolužických městských kronikách raného novověku, což by bylo tématem na jednu menší disertaci.

ly Modern Times. Medien und Symbolik in Spätmittelalter und Früher Neuzeit, Frankfurt a. M. 205, s. 145–162, pro raný novověk pak Anna ŠLIWOWSKA, *Uroczyste wjazdy monarsze do Wrocławia w latach 1527–1620*, Wrocław 2008, s. 181–227.

- 2 Jörg BÖLLING, *Musicae utilitas. Zur Bedeutung der Musik im Adventus-Zeremoniell der Vormoderne*, in: P. Johanek — A. Lampen (edd.), *Adventus*, s. 229–266; srov. též Sabine ŽAK, *Das Tedeum als Huldigungsgesang*, *Historisches Jahrbuch* 102, 1982, s. 1–32.
- 3 Srov. zejména Mlada HOLÁ, *Holdovací cesty českých panovníků do Vratislavi v pozdním středověku a raném novověku (1437–1617)*, Praha 2012, kde je uvedena i další obecnější literatura k panovnickým vjezdům všeho druhu; k církevním aspektům pak Mlada HOLÁ, *Kirchliche Festivitäten in Breslau während der Aufenthalte böhmischer Könige im Spätmittelalter und der Frühen Neuzeit (1438–1617)*, in: *Archiv für Schlesische Kirchengeschichte* 67, 2009, s. 7–32. Viz také studie téže v tomto čísle časopisu HOP.
- 4 Viz zejména její studie o panovnických vjezdech 15. století, srov. Lenka BOBKOVÁ, *Přivítat a pohostit. Holdovací cesta krále Ladislava do Horní Lužice roku 1454*, in: Jaroslav Boubín — Dana Dvořáčková- Malá (edd.), *Dvory a residence ve středověku. III, všední a sváteční život na středověkých dvorech*, Praha 2009, s. 253–269; TÁŽ, *Cesta krále Jiřího do Budyšina v roce 1462*, in: Robert Novotný — Petr Šámal a kol. (edd.), *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy. K poctě Petra Čorneje*, Praha 2011, s. 140–149.
- 5 V přehledu od 15. do začátku 17. století M. HOLÁ, *Kirchliche Festivitäten*.

Návštěvu Maximiliána II. ve vedlejších zemích na přelomu let 1563 a 1564 popisuje rukopis vídeňské Národní knihovny cod. 7700 pod titulem *Relationes Germanicae* (dílo známého úředníka Jiřího Mehla ze Střelice), a to i se zřetelem k církevním ceremoniím.⁶ K téže návštěvě Maxmiliána II. v Budyšíně byl vydán roku 1565 tisk, dílo budyšínského děkana a apoštolského administrátora moravského původu Jana Leisentrita, který věnuje průběhu slavnostní bohoslužby větší pozornost.⁷ Holdovací cestu Rudolfa II. roku 1577 do Horní Lužice (Budyšín) a Slezska (Vratislav) dokreslují prameny církevní provenience, které se věnují především praktické rovině příprav.⁸ Jiří Závěta potom vydal podrobný popis holdovací cesty Matyáše Habsburského.⁹

Církevní obřady při panovnických návštěvách jsou opředeny řadou otázek. Kdo se na těchto obřadech podílel a co tím chtěl přihlížejícím a dalším recipientům sdělit? Lze u uvedených návštěv konstatovat nějaké proměny? Jak se duchovní na vítání svého krále připravovali? Nakolik do římskokatolických obřadů pronikala realita, která byla v obou hlavních městech těchto korunních zemí již několik desetiletí přinejmenším konfesně nejednotná? S jakým účelem vlastně tyto texty vznikaly? Věnovat se ovšem můžeme i samotnému duchovnímu obsahu a smyslu těchto obřadů. Do jaké míry probíhaly na základě tradice? Nakolik se opíraly o obvykle užívaný text *Ordo recipiendi regem*, navazující na římský pontifikál (*Pontificale romanum*)?

Starobylý římský pontifikál byl vydán tiskem poprvé roku 1485 a poté byl tištěn znovu a znovu, po tridentském koncilu prvně roku 1595/1596.¹⁰ Pontifikál byl určen pro obřady vedené biskupem, jako bylo biřmování, svěcení kněží či kostelů, žehnání ap., ale také pro korunovace a právě přijetí krále. V odůvodněných případech tyto

-
- 6 G[eorg] MEHL, *Relationes germanicae una cum actis českicis et germanicis comitiorum regni Bohemiae nec non Moraviae, Silesiae et Lusatiae a. 1563*, Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung, Cod. 7700. Za upozornění na něj děkuji Mladě Holé.
- 7 Ioannes LEISENTRIT, *Formula excipiendi et in templum Sancti Petri Budissinae solemniter introducendi [...] Regem Maximilianum*, Budissinae, Ioannes Wolrab, 1565, dostupné z http://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN751423645&PHYSID=PHYS_0107-&DMDID=DMDLOG_0001 [náhled dne 1. 1. 2019], a to v konvolutu, kde je dochována i slavná Leisentritova *Forma germanico idiomate baptisandi infantes* vytištěná ve stejném roce.
- 8 Srov. *Manuscriptum rerum variarum ex Actis capitularibus exceptarum*, kde nalezneme poznámky k přijetí panovníka, intronizaci biskupa a jejich praktické realizaci v 16. a na začátku 17. století. Relevantní část je nadepsána *Conclusiones capitulares ad excipiendum Imperatorem directae a. 1577 (Lateinische und deutsche Anrede des Bischofs Gerstmann an Rudolf II. Kaiserbesuch von 1527 bis 1563)*, na foliích 43^r–53^r. Rukopis je uložen Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu pod signaturou III a. 15 a.
- 9 Jiří ZÁVĚTA ZE ZÁVĚTIC, *Odgezd z Hradu Pražského Gehomilosti Matthyáse Krále Vherského a Českého ec. toho gména druhého. a Přejezd skrz Margkrabstw Lužická do Hlawnjho Města Wratislawě Knjžetstw Slezských s poznamenánjm wěcy některých na též cestě wykonaných*, Praha, Ssumanská Ympressý, 1611.
- 10 *Pontificale [fecundu]m Ritus sacrofancte Romane ecclesie cu[m] multis additionibus opportunis*, 1520. Nejlépe dostupné je vydání z roku 1611 za papeže Klimenta VIII.: *Pontificale Romanum Clementis VIII. Pont. Max. Iussu restitutum atque editum*, Romae, Ex Typographia Medicea, MDCXI.

obřady mohl vykonávat i jiný vyšší prelát, jako např. budyšínský děkan v době, kdy tento zčásti jako budyšínský administrátor vykonával biskupská práva uprázdněného míšeňského biskupství.¹¹ Preskriptivní text *Ordo recipiendi regem*, zaměřený přímo na přijetí Maxmiliána a jeho církevní obřady, se dochoval s drobnými obměnami ve fondech České dvorské kanceláře a editovala jej Mlada Holá.¹²

Na tomto místě nejdříve popíši základní strukturu církevních obřadů při přijetí panovníka. Nejdříve mi tedy půjde o **normu** provádění těchto obřadů. Z četných konkrétních pramenů pramenů se zde potom zaměřím hlavně na Leisentritův tisk, který je duchovní povahy, a na zmiňovaný text, vzniklý v okruhu vratislavské kapituly pro vítání Rudolfa II. ve Vratislavi roku 1577, zaměřený spíše prakticky. Texty Mehlovy a Závětovy použiji jen jako doplnění.

Slavnostní přijetí či procesí, jež má proběhnout při návštěvě krále v nějakém významném městě či městečku, vycházelo z obřadů při přijetí císaře a obdobu mělo i v přijímání níže postavených světských knížat. Zvlášť byly stanoveny též předpisy pro přijetí královny. Srovnáme-li obřady podle pontifikálu z roku 1520, zmíněného *Ordo recipiendi regem* pravděpodobně z roku 1563 a římského pontifikálu z roku 1611, nalezneme zde jen drobné odchylky. Průběh ceremonie je přitom stanoven jen v základních obrysech, ovšem se zachováním standardních bodů a také liturgických textů.¹³

Když tedy král přijde k nějakému městu, vyjde mu v procesí vstříc klérus daného města před bránu — lze předpokládat, že to měli být všichni duchovní, kteří byli v daném okamžiku přítomni, seřazení podle svého místa v hierarchii. Král buď vsedě na koni, anebo, což je vhodnější, jak praví všechny verze pontifikálu, sesedne s koně, poklekne na rozprostřený koberec a políbí kříž, který mu podá dotýčný prelát (zpravidla biskup nebo ten, jež vykonává jeho práva). Potom je veden pod baldachýnem do hlavního kostela za zpěvu responsorií, hymnů a jiných zpěvů, které se k tomu mohou více hodit (*vel alia cantica magis placentia*), zde tedy pontifikál ponechával volnou ruku výběru konkrétních duchovních.

Když král se svým průvodem vstoupí do kostela, prelát vezme do ruky aspersorium a pokropí jej a potom po pořádku ostatní přítomné. Král poté kráčí až k hlavnímu oltáři, před nímž poklekne na zde připravené faldistorium a modlí se. Konkrétní modlitby jsou v některých textech dále upřesněny. Nijak překvapivě se vždy týkají královského důstojenství, jeho závazků, spravedlivosti, péče vůči chudým a slabým, nepochybně po vzoru již králů starozákonních. Prelát přejde k epištolní straně oltáře a zde ve stoje, obrácen k panovníkovi, s odhalenou hlavou odříká formule, na něž reaguje odpověďmi přítomný klérus. Jejich znění je takřka neměnné:¹⁴

11 Toto ustanovení se ustálilo koncem vlády Ferdinanda I. za podpory papežského nuncia Zachariáše Delphina. Vývoj budyšínské administratury, prameny a starší literaturu k ní shrnují ve studii Jan ZDICHYNEC, *Budyšínská administratura a její vztahy k Čechám*, in: Lenka Bobková — Jana Konvičná (edd.), *Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14.–17. století* (Korunní země v dějinách českého státu IV), Praha 2009, s. 145–162.

12 M. HOLÁ, *Holdovací cesty*, s. 162–163.

13 Podle *Pontificale Romanum* [...] MDCXI, p. 481. Text samotný není vůbec rozsáhlý. Pro úplnost jeho přepis *in extenso* uvádím v příloze této studie.

14 Viz edice v závěru stati.

duchovní prosí Boha, aby dal králi svůj úsudek; Bože, který máš všechnu moc a důstojenství, dej je tomuto svému služebníkovi, našemu králi, ochraňuj je před jeho nepřáteli, skrze Krista, našeho Pána. Ohledně zdroje těchto sentencí bude třeba pomoci liturgika, jistě se však opírají o starobylé hymny a částečně též žalmy a jiné biblické texty. Potom prelát (biskup) přistoupí před oltář a slavnostně žehná lidu. Král odloží posvátné roucho a duchovní jej doprovodí až k místu jeho ubytování. *Ordo recipiendi regem* užitě při vjezdech Maximiliánových zmiňuje spolu s králem i královnu a uvádí konkrétní modlitbu, vzývání Božího milosrdenství s odvoláním na Ester, královnu izraelského lidu.¹⁵

Potud církevní norma. To, co víme o průběhu „standardních“ církevních obřadů při návštěvě panovníka ve vedlejší zemi České koruny, můžeme ilustrovat na cestě Ferdinanda I. do Slezska roku 1527 a Horní Lužice roku 1538.¹⁶ Po vjezdu Ferdinanda I. a jeho manželky Anny Jagellonské do Vratislavi 1. května 1527 (okolo půl třetí odpoledne) je očekával vratislavský biskup spolu s četnými duchovními u mostu na tzv. Dómský ostrov, u kaple sv. Petra a Pavla, kde byli přivítáni krátkým proslovem. Na koních (královna byla těhotná) se královský pár ubíral až ke katedrále sv. Jana Křtitele, kde biskup Jakub ze Salzy sloužil mši za doprovodu varhan a zpěváci z doprovodu krále zapěli starobylý hymnus *Te Deum laudamus*, při těchto obřadech naprosto klíčový — přitom v pontifikátu se výslovně hymnus nezmiňuje, ve „světských“ popisech však ano. Před hlavním portálem dómu byla postavena brána s nápisem *Vivat, regnet, imperet regum decus Ferdinandus* a s vyobrazením různých erbů. Více podrobností se z pramenů nedozvídáme. V Budyšíně a ve Zhořelci roku 1538 promýšleli radní předem — jak ukazují především zápisky zhořeleckého kronikáře Jana Hasse¹⁷ — mimo jiné otázku uvítání katolického krále duchovními v jinak již převážně luterském městě. Před město Budyšín vyšlo Ferdinandovi v ústretu duchovenstvo v čele s vratislavským kanovníkem Janem Cochläem, důležitým odpůrcem Luthera. Ferdinanda přivítali latinskou řečí; potom jej doprovodili až ke kapitulnímu kostelu, kde vyslechl bohoslužbu s obligátním hymnem *Te deum laudamus*. Čelné místo duchovních v koncepci přivítání mělo zřejmě manifestovat trvajícím významným postavením katolické církve ve městě, které ve skutečnosti už sláblo. Také ve Zhořelci roku 1538 přivítalo Ferdinanda procesí duchovních s korouhvemi. Zapěli hymnus *Advenisti desiderabilis* a vedli panovníka ke slavnostně vyzdobenému kostelu sv. Petra, kde bohoslužbu sloužil luteránský kazatel Benedikt Fischer — interpretaci tohoto konfesně poněkud ošidného obřadu podala podrobně Mlada Holá.¹⁸

Prameny analyzované v této studii dovolují jít snad poněkud hlouběji k pochopení těchto obřadů a vnímání jejich obsahu současníky. Pozoruhodný je tisk Jana Leisen-trita z roku 1565, dochovaný přinejmenším v exempláři berlínské státní knihovny

15 M. HOLÁ, *Holdovací cesty*, s. 163.

16 Srov. M. HOLÁ, *Kirchliche Festivitäten*, s. 14 a dále.

17 *Magister Johannes Hass, Burgermeister zu Görlitz: Görlitzer Rathsannalen 3 (1521–1542)*, ed. Ernst Emil STRUVE, Görlitz 1870, s. 369–370, originál dnes Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, sign. 6313, původně ovšem patřil knihovně J. G. Milicha ve Zhořelci (pod signaturou Mil II/180).

18 M. Holá, *Kirchliche Festivitäten*.

a pražské národní knihovny, a to ve velmi zajímavém kontextu, spolu s textem *Forma germanico idiomate baptisandi infantes*, tj. německým katolickým ritem při křtu dětí, a výzvami ke kmotrům a dalším účastníkům křtu. Touto německou křestní formulí, prosazovanou vlastně podle luteránského vzoru, s níž ovšem nakonec neuspěl, si Leisentrit nikoli překvapivě — jen dva roky po uzavření tridentského koncilu — zneprátelil své katolické souputníky, snažil se jí nicméně usnadnit nelehkou pozici katolíků v již převážně luteránských Lužicích. Chápat ji lze snad i v kontextu snah pražské diecéze prosadit fakultu pro udělování svátosti podobojí v době konfesně ještě poněkud otevřené.¹⁹

Nicméně samotný tisk o obřadu přijetí krále Maxmiliána je opatřen krátkou předmlouvou kanovníka Kryštofa Blobelia, jejíž stanovisko je jasně katolické. Tisk je uveden citátem z knihy Přísloví: „Královo srdce je v Hospodinových rukou stejně jako vodní toky; Bůh je nakloní, kam se mu zlíbí.“²⁰ Blobelius se odvolává na Starý i Nový zákon, jmenovitě na královské knihy a listy apoštola Petra, jež ukládají kněžím modlit se za krále, a to i za krále babylonské, za krále zbožné i nevlídné. Přítomný klérus má prosit za všechny lidi a zejména za ty, kteří mají výjimečné postavení, aby bylo možno dosíci zbožného a klidného života.

Veden těmito příklady a pamětliv svého úřadu administrátora míšeňského biskupství přijal Leisentrit v modlitbách a rituálech krále Maximiliána, který na cestě z Dolní Lužice do Drážďan nezavítal do Zhořelce, jak bylo původně stanoveno, ale přímou cestou dorazil do Budyšína. Leisentrit se podle Blobelia chopil pera ihned, jakmile dostal zprávu o králově příjezdu, a sepsal pořádek rituálu, který proběhl 15. ledna 1564 v Budyšíně, citují, „v našem svatostánku, s důstojnými a vhodnými obřady a zbožnou pompou“.²¹ Král byl uveden vším katolickým klérem — již tady je patrný osten, respektive vytěsnění kléru nekatolického, a se svatými hymny, modlitbami a požehnáním, jež jsou zde sepsány v čisté a pravověrné podobě, která měla ukázat jednotu církve, jež se netrhá, po vzoru Kristovy tuniky, bezešvého svatého roucha. Blobelius zdůrazňuje věrnost katolických, pravověrných duchovních, kteří zbývají ještě v Budyšíně, která je jako potůček spjatý s blahodárným pramenem, ačkoli se mnozí v šílené nesvornosti snaží od jednoty a svornosti církve odtrhnout. Závěrem jasně konfesionalizované předmluvy Blobelius vyzývá čtenáře k zbožné modlitbě za panovníka.

Samotný text je uveden řečí, jíž Leisentrit pravděpodobně Maximiliána uvítal (je ovšem otázka, jestli ji pronesl skutečně doslova takto).²² Leisentrit tu děkuje Bohu za to, že svěřil Maxmiliánovi otěže Svaté římské říše a dalších rozlehlých království a dovedl jej ve zdraví do této provincie. Z toho vzejde králi čest a všem, kteří žijí pod jeho vládou, užitek, církvi Kristově pak radostný pokoj a kýžená svornost. To si přeje Leisentrit spolu s přítomným duchovenstvem a prosí všemohoucího Boha o podporu. Svěřuje se spolu s klérem panovníkovi a žádá krále, aby ráčil vstoupit do našeho kostela, který, jak král vidí, je katolický, byt' byl v posledních dobách těžce

19 J. LEISENTRIT, *Formula excipiendi*.

20 Přísloví, 21, 1.

21 J. LEISENTRIT, *Formula excipiendi*, nepaginovaná předmluva.

22 J. LEISENTRIT, *Formula excipiendi*, p. XLIII a dále.

postižen a klérus přišel o mnohá svá práva a privilegia.²³ Necht' jej tedy král přijme do své ochrany.

Po této gratulaci, přednesené před vraty kostela (o rituálu popsáném v pontifikálu římském tu není ani slovo), klerici zapěli hymnus *Veni creator spiritus*. Půvabná je následující poznámka: aby nebyl král zdržován nemírnou zimou, zdálo se vhodnější, aby byly zazpívány jen vybrané verše z hymnů Ambrožových a Augustinových.²⁴ Na varhany pak začne znít hymnus *Te Deum laudamus*. Děkan se za zpěvu hymnu odebere na pravou stranu hlavního oltáře a zpívá další verše z knihy položené na pultíku ozdobeném vzácnou látkou. Následuje rozmluva mezi děkanem a klérem, v tisku podrobně rozepsaná, vyprošování spravedlnosti pro krále, ochrany před jeho škůdci a nepřáteli, tentokrát jen s drobnými odchylkami od pontifikálu. Popsány jsou konkrétní modlitby, aby Bůh s milostivou tváří zhlédl na svého služebníka, Maxmiliána, který přijal rozsáhlá království, aby vzrůstala jeho ctnost, aby byl společně s královnou a svými královskými dětmi a sobě poddaným lidem ochráněn dary zbožnosti před nebezpečími duše i těla, aby dokázal přemáhat nepřátele a dosáhnout pokoje církve, skrze Ježíše Krista. Modlitba je uzavřena čtyřhlasým amen, jež pronese chór. Následuje požehnání, další modlitby, které, jak je opět výslovně uvedeno, mohou být zkráceny, pokud bude mráz krále příliš sužovat. Modlitby a další obřady nepochybně mají poskytnout Maximiliánovu přibytí do Budyšína legitimitu od Boha — a Leisentrit si je dobře vědom tomu, že mu tuto legitimitu propůjčuje on sám.

Sestupme z výšin duchovního přivítání do praktických problémů, které mohly přípravy králova přijetí provázet. Poznáváme je výjimečně díky zápisům z jednání vratislavské kapituly před návštěvou Rudolfa II. roku 1577.²⁵ Kanovníci pravděpodobně předložili svá dobrozdání vratislavskému biskupovi, přičemž o dodržení římského pontifikálu asi není třeba pochybovat. Nicméně: kanovník katedrální kapituly je hned na začátku vyzván, aby chlapce katedrální scholy řádně vyškolil ve zpěvu a dbal na to, aby při zpěvu hymnu *Te Deum laudamus*, až bude císař kráčet do kostela, nevznikl nějaký omyl či nedopatření. Má být stanoven přesný pořádek při čtení mší v kostelích na Dómském ostrově, aby se nepřekrývaly, ale probíhaly postupně. Vikáři jsou vyzváni, aby se chovali důstojně a epištoly, evangelia i všechny obřady prováděli bezchybně a pronesli je zřetelně. Dlouhou debatu pravděpodobně způsobila otázka pořízení baldachýnu pro Rudolfovo přivítání: kapitula došla k závěru, že je možno použít starých nebes, na nová pravděpodobně nebyly prostředky. Královi úředníci

23 Budyšín skutečně v té době prožíval důsledky konfesního rozdělení městské farnosti mezi měšťany, kteří přijali z větší míry luteránství, a kanovníky, kteří si udrželi patronátní práva nad farností. Ke konfesním poměrům v Budyšíně na základě literatury např. Lenka BOBKOVÁ — Luděk BŘEZINA — Jan ZDICHYNEC, *Horní a Dolní Lužice* (Dějiny států), Praha 2008, s. 116–117; k tamnímu simultaneu Richard VÖTIG, *Die simultankirchlichen Beziehungen zwischen Katholiken und Protestanten zu St. Peter in Bautzen*, Inaugural-Dissertation, Universität Leipzig, Borna — Leipzig 1911. Církevní poměry bikonfesijního Budyšína, k nimž existuje obrovské množství pramenů i v pražských fondech, a do nichž pravidelně zasahoval v té době i český král, dosud nebyly moderně zhodnoceny.

24 I. LEISENTRIT, *Formula excipiendi*, p. XLIIII^r.

25 *Conclusiones capitulares ad excipiendum Imperatorem directae a. 1577.*

ovšem jednoznačně vyžadovali, aby byl zhotoven baldachýn nový, z černého hedvábní.²⁶ Snad by bylo možné vyzvat město Vratislav, aby na ně přispělo, vždyť přijme tak vzácného hosta, kanovníkům se však nezdá pravděpodobné, že by měšťané pomohli. Dvorští úředníci se dále kanovníků dotázali, zda opatří polštáře na místa arcivévodů v chrámu. Kanovníci odpověděli, že pro arcivévodovy zbydou v lavicích kanovníků stěží místa, takže budou spíše stát po boku císaře a proto polštáře třeba pořizovat není.

Panovníka měla do kostela doprovodit schola obou kapitul, tj. katedrální i sv. Kříže, do příprav pronikly i obvyklé spory o precedenci mezi jednotlivými opaty vratislavských klášterů, do nichž zřejmě zasáhl i papežský nuncius (rukopis je bohužel na několika místech špatně restaurován, dodatečných splením uvolněných listů, tj. jeho výpověď je nejednoznačná). Debatovalo se o kolektách, jež měly být zpívány, kanovníci se dokonce zabývali i ubytováním dvořanů na Dómském ostrově — odvolávali se na exempci katedrálního okrsku a odmítali přijmout kohokoli z císařových dvořanů. Ti mají být spíše ubytováni v jednotlivých vratislavských kláštorech, v tom u premonstrátů u sv. Vincenta. Pokud by přece byly nějaké světské osoby přijaty na ostrov, je třeba se obávat, že by kanovníky obtěžovaly. Zápisky naznačují živou korespondenci i v dalších detailech, např. i ohledně opatření povozů na celý obřad. Zápisy končí zvoláním, že Rudolf bude přijat na šest set let starobylé církevní půdě, na místě, kde se bojuje v aktuálním ohrožení s pomocí ducha svatého. Kanovníci doufají, že panovník bude řádně přijat, doprovoben jejich modlitbami a bude pak šťastně pannot — a zároveň, že si uchová dobrou vzpomínku na celý slezský národ (*populus*).

Podíváme-li se závěrem na vídeňský Mehlův rukopis, týkající se opět cesty Maximiliánovy v roce 1563, a popis Matyášovy cesty roku 1611 z pera Jiřího Závěty, nedočkáme se žádných podobných lákavých detailů. Je zřejmé, že vždy proběhl rituál podle římského pontifikálu, možná s určitými redukcemi vzhledem k aktuální situaci (zdá se, že vratislavská kapitula např. stanovovala itinerář, aby se císařský průvod vyhnul „příliš nekatolickým místům“), k počasí (budyšínský mráz) či stavu těhotné královny. Např. Mehl ve svém popisu budyšínského přijetí přejímá víceméně znění mnohokrát připomínaného textu *Ordo recipiendi regem*, zachycuje přednesené hymny, verše a responsoria, ale nezmiňuje konkrétní pohyb v kostele — zajímavé je, že s určitými odchylkami od textu Leisentritova, takže si je třeba jen klást otázku, který popis byl realitě bližší.

* * *

Závěrem mohu jen shrnout, že církevní obřady při návštěvách českých králů otvírají spíše otázky, než aby přinášely jednoznačné odpovědi. Normativní texty se zdají být příliš obecné a zdá se, že jádro liturgie se během obřadů výrazněji neměnilo. Obřady se spíše obměňovaly v rovině logistiky, např. úsporných opatření, jak vidno u vítání vratislavské kapituly. Navíc vratislavskou katedrální kapitulou v době Rudolfovy ná-

26 „Dnjs autem refpondenti-/bus, de nulla re alia eße dißpütationem, niß de / Vmbella, quod exiftiment quibusdam ex caüfis anti-/qua eße vtendüm. Rma Cels. f.üa. dixit, quod minime / fieri poßet, fed fit neceße, vt quàm primùm nova / ex ferico Villofo nigro conficiatur.“ *Conclusiones capitulares ad excipiendum Imperatorem directae a. 1577, fol. 43r.*

vštevý zmítal dlouhodobý spor mezi kanovníky. Z textů tušíme náboženské rozštěpení obou hlavních měst — luteráni jsou však spíše z katolických obřadů vytěsnění; jen předmluva Leisentritova tisku obsahuje jasný konfesní osten. Zde je také zřejmé, s jakou intencí text vznikl. Vratislavské zápisky zase nepochybně vznikly z komunikace mezi dvorskými úředníky připravujícími Rudolfův vjezd a kapitulou, respektive potom z jednání mezi kanovníky a biskupem. Používaly se však tyto texty i později, navazovalo se na ně? Tyto a další otázky by snad mohla zodpovědět paralela se situací vyzkoumanou jinde, vzhledem k torzovitosti pramenů však pravděpodobně zůstane v říši spekulací.

PŘÍLOHA:

Pontificale Romanum MDCXI, p. 481–482 [doplňen je notací dvou hymnů: *Ecce mitto Angelu[m] meum qui praeparabit viam tuam ante faciem tuam* a *Elegit eum Dominus et excelsum fecit illum prae Regibus*]

Ordo ad recipiendum processionaliter Regem.

Quando rex ad aliquam urbem aut oppidum insigne venit, clerus processionaliter obviam vadit ei extra portam, ubi rex ex equo, vel (quod magis convenit) descendens in terra super tapete strat[um] genuflexus osculatur crucem, quae per praelatum sibi porrigitur. Deinde sub baldachino ducitur usque ad ecclesiam ordine supradicto. Interim cantatur responsorium:

Elegit eum dominus et Excelsum fecit illum prae regibus terrae.

Vers.: *Glorificavit eum in conspectu regum, et non confundetur. Et excelsum. Gloria. Et excelsum.*

Deinde cantantur Hymni, vel alia Cantica magis placentia. Cum rex ecclesiam intrat, praelatus, accepto aspersione, aspergit eum, deinde alios in genere, et procedunt usque ad altare maius, coram quo rex genua flectit super faldistorio ibidem parato, et orat. Praelatus vero ascendit ad cornu epistolae altaris, ubi stans versus ad orantem, detecto capite, dicit:

Vers.: *Deus, iudicium tuum Regi da.*

Responsorio: *Et iustitiam tuam filio Regis.*

Vers.: *Salvos fac Regem nostrum Domine.*

Responsorio: *Deus meus sperantem in te.*

Vers.: *Mitte ei, Domine, auxilium de sancto.*

Responsorio: *Et de Sion tuere eum.*

Vers.: *Nihil proficiat inimicus in eo.*

Responsorio: *Et filius iniquitatis non apponat nocere eis.*

Vers.: *Fiat pax in virtute tua.*

Responsorio: *Et abundantia in turribus tuis.*

Vers.: *Domine, exaudi orationem meam.*

Responsorio: *Et clamor meus ad te veniat.*

Dominus vobiscum.

Responsorio: *Et cum spiritu tuo. Oremus.*

Deus, cui omnis potestas et dignitas famulatur, da huic famulo tuo Regi nostro N. prosperum suae dignitatis effectum, in qua te semper timeat, tibi que iugiter placere contendat. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Deinde Praelatus, si sit Episcopus, vel maior, accedit ad medium altaris, et ibi solemniter benedicit populo. Tum sacris dimissis vestibus, Regem usque ad hospitium comitatur.

RÉSUMÉ:

Ecclesiastical rituals represent a plane of the royal visits, especially ceremonial entrances and oath-taking journeys, which the research has not much taken into account, since the period sources paid them scant attention, probably because they believed that they should be based on an ideal and unchangeable liturgical order. Perhaps the greatest interest has been aroused by the musical component of the church ceremonies. However, it is evident that in fact the religious rituals have always been conducted somewhat differently, according to the number and position of the persons present, according to the local customs, and the economic capacities. Following the research of Mlada Holá, other academic literature based on little used sources from the Wrocław state and Archdiocesan archives, and the National Library in Vienna, as well as the Görlitz Chronicle of Johannes Hass and diverse printed sources focus on religious rituals associated with the journeys to the minor Lands of the Czech Crown undertaken by Czech Habsburg kings before the post-White Mountain era.

We know a little about the religious rituals which accompanied the first journey undertaken by Ferdinand I in the minor lands in 1538. A journey of Maximilian II in 1564 is described in a manuscript archived in the Vienna National Library cod. 7700, including the church ceremonies. His visit to Bautzen in 1564 is described in an extant printed work titled *Formula excipiendi et in templum Sancti Petri Budissinae solemniter introducendi [...] Regem Maximilianum*. It was written by a Bautzen dean and apostolic administrator of Moravian extraction, Johannes Leisentritt, who pays great attention to the course of a great mass. An account of an oath-taking journey of Rudolf II to Upper Lusatia (Bautzen) and Silesia (Wrocław) in 1577 is given in remarkable and unique sources of church provenience, which are largely devoted to the practical aspects of the preparations. Jiří Závěta then published a detailed account of an oath-taking journey undertaken by Matthias of Austria.

To what degree were the religious rituals based on tradition during kings' visits to the Crown Lands? How much did they rest on the commonly used text *Ordo recipiendi regem*? Who took part in the ceremonies and what did they want to communicate to the onlookers and to the other recipients? Can one see any changes in the visits? How did the clergy prepare for the reception of their king? How was the Bohemian king received by the Bautzen Dean as the apostolic administrator of the Meissen Bishopric, and by the Wrocław Bishop, who held a pre-eminent social position in Silesia? To what extent did the Roman Catholic rites bear a resemblance to reality, which had been divided in denominational terms in both capital cities of the Crown Lands for several decades?

PhDr. Jan Zdichynec, Ph.D., působí v Ústavu českých dějin FF UK. Zabývá se církevními a kulturními dějinami raného novověku a dějinami tzv. vedlejších zemí Koruny české (jan.zdichynec@ff.cuni.cz).